

Soolisustatud rahvuslus Lilli Suburgi (1841–1923) jutustuses “Liina” (1877)

Eve Annuk

Eesti Kirjandusmuuseumi

Eesti Kultuuriloolise Arhiivi vanemteadur

eve.annuk@kirmus.ee

Teesid: Artiklis käsitletakse rahvusluse kujutamist kirjaniku, ajakirjaniku, pedagoogi ja Eesti esimese feministi Lilli Suburgi jutustuses “Liina” (1877). “Liina” on Suburgi tuntuim ilukirjanduslik teos, mis kuulub eesti varasema kirjanduse tähtsamate teoste hulka (Hasselblatt 2016: 156). Teos ilmus eesti keeles kahes trükis (1877, 1884) ning tõlgiti ka soome keelde (1892). “Liina” on oluline eesti rahvusliku liikumise kontekstis, sest tegemist on ideejutustusega, mis rõhutab eestlaseks saamise/jäämise tähtsust. Raamat sai lugejate seas populaarseks ja muutis Suburgi autorina tuntuks.

“Liina” tugineb Suburgi saksakeelsele päevikule, olles autobiograafiline minajutustus eesti talutüdrukust, kes sai saksakeelse hariduse ja võitles eestlaseks jäämise nimel. “Liinas” väljendatud rahvuslikud ideed rõhutasid eestlaseks jäämise olulisust keskkonnas, kus ühiskondlikus hierarhias edasijõudmine eeldas pigem saksastumist. Teisalt esindab “Liina” rahvusluse teema soolist vaatenurka. Suburg nägi naist mehega võrdväärse (rahvusliku) subjektina ja seetõttu on rahvuslike ideede kandjaks naine – peategelane Liina. Artiklis vaadeldaksegi rahvusluse ja soolisuse kujutamist teoses ning teose loomise ja vastuvõtukonteksti.

Märksõnad: eesti kirjandus, feminism, Lilli Suburg (1841–1923), rahvuslus, 19. sajand

Rahvuslust ja rahvuslikku identiteeti on eesti kontekstis mõistetud pigem sootuna, n-ö üldinimlikuna, ent samal ajal vaikimisi mehelikuna, ja seetõttu pole kuigivõrd tähelepanu pööratud selle soolisustatusele, s.t sellele, kuidas rahvuslik subjekt seostub sooliste tähendustega. Sellega seoses võibki küsida, milline oli naiste roll rahvusluse konstrueerimisel, kuivõrd väljendasid rahvuslikud ideed naiste/naiselikke väärtusi ning kuidas seostusid rahvuslikud ideed naisõiguslike ideedega?

Artikli eesmärk ongi analüüsida eesti rahvuslike ideede soolisustatust Lilli Suburgi jutustuse “Liina” näitel. Rõhuasetus on sellel, kuidas “Liina” kui kirjandusteos toimus esteetilise ja ideoloogilise vahendina rahvuslike ideede kujunemise kontekstis 19. sajandi teisel poolel, kujundades soolist/soolisustatud rahvuslikku ruumi ja tuues esile naise vaatepunkti. Uurimisküsimused seostuvad ka “Liina” naisõiguslike ehk feministlike ideedega, mis ajastu kontekstis

olid uudsed ja mis muudavad “Liina” kui teose huvipakkuvaks ka tänasest vaatenurgast vaadatuna.

Artikli käsitlusviis lähtub teose kontekstualiseerimisest, s.t teose asetamisest ajastu sotsiokultuurilisse konteksti, teose suhestamisest tänapäevaste vaatenurkade ja analüüsimeetoditega, samuti teose tõlgendamisest kirjandusteadusliku lähilugemise perspektiivist.

Ajal, mil ilmus kirjaniku, ajakirjaniku, pedagoogi ja eesti esimese feministi Lilli Suburgi (Suburgi kohta pikemalt vt Annuk 2008, 2016; Tamul & Lätt 2006) jutustus “Liina”, oli algupärast eestikeelset proosakirjandust veel vähe, sest suure osa eestikeelsest proosast moodustasid (mugandatud) tõlked. See aeg oli ka rahvusliku liikumise kõrgperiood (vt Karjahärm 2009), mis tõstis esiplaanile eestlaseks saamise/jäämise ja rahvusliku võrdsuse ideid.

Fr. R. Kreutzwaldi “Kalevipoeg” oli ilmunud juba 1862. aastal ja ka eesti esimene laulupidu oli peetud 1869. aastal. “Kalevipoja” tähtsus rahvuslikus liikumises oli eriti oluline ja selle roll kangelasliku rahvusliku mineviku ja eesti rahvosluse konstrueerimises oli suur, sest “rahvusliku eepika olemasolu on inimeste poolt sageli peetud nende eripärase kultuuri ja pika ajaloo kinnituseks ning sedakaudu ka nende rahvusliku kuuluvuse legitimeerimiseks. Eriti kehtib see suhteliselt väikeste etniliste gruppide kohta, kel puudub muidu kuulsusrikas ja kangelaslik minevik ja kes leiutavad selle eepilises vormis” (Gross 2002: 346).

Kirjanduse roll seostus sel perioodil paljuski rahvusliku liikumise vajadustega: kirjandus oli rahvuslike ideede ja patriootilise idealismi väljendajaks (Merilai & Talviste 2019: 251). Rahvuslikke tundeid oli ju rõhutanud ka Lydia Koidula luule (“Vaino-lilled” 1866, “Emmajõe Öpik” 1867). Proosakirjanduses tõusid uute teemadena esile rahvusliku võrdsuse idee ja võitlus rahvusliku rõhumisega (Nirk 1966: 362). Olulisel kohal oli ka eesti ajalugu: perioodil 1870–1880 avaldati umbes 30 eesti ajaloo teemalist proosateksti (Hasselblatt 2016: 256–257). Autorite hulgas olid Friedrich Reinhold Kreutzwald, Johann Voldemar Jannsen, Lydia Koidula, Jakob Pärn jt, kes tõkelise taustaga teoste kõrval kirjutasid ka originaalloomingut ja näiteks Jakob Pärna looming oli “läbini algupärane” (Nirk 1966: 347). Kirjandust mõjutasid ka tsensuuriolud, mis 1860. aastate algul muutusid rangemaks, kuigi kümnendi lõpul need siiski mõnevõrra leevenesid (Nirk 1966, 34).

Kreutzwaldi algupärase proosa näitena võib tuua “Eesti rahva ennemuistsed jutud”, mis tervikuna ilmus 1866. aastal Helsingis, kuigi üksikute väljaannetena ilmusid jutud Eestis varem, aastatel 1860–1865. Kuigi jutud tuginesid rahvapärimuslikule ainesele, võib teost käsitleda algupärase kirjandusteosena, mis ajastu kontekstis oli väljapaistev saavutus (Nirk 1966: 107).

Tõkeliste rahvaraamatute temaatika oli valdavalt ajalooline, 1860. aastate lõpul ja 1870. aastate algul tekkis rahvusliku liikumise ideoloogia mõjul rõhumisevastane temaatika. Sellised tõlkejutud käsitlesid “allasurutud rahvaste, eelistatult neegerorjade vaevarikast elu ja võitlust oma rõhujate vastu” ning esimene selliste juttude eestindaja oli Koidula. (Nirk 1966: 182–183, 186) Muugandatud tõlked ongi näiteks Koidula jutud “Peruama viimne inka” (1865, ilmus Jannseni nime all), kus rünnatakse feodaalset ja kiriklikku rõhumist ning mis on W. O. V. Horni järgi vabalt tõlgitud, samuti “Martiniiko ja Korsika” (1874), mis tutvustas lugejale Prantsuse revolutsiooni ideid ja mille lõpp ei pääsenud tsensuurist läbi (Nirk 1966: 255, 276; Undla-Põldmäe 1981c: 70–71, 74).

Ka ajakirjandusel oli oluline roll ilukirjanduse avaldamisel ja levitamisel, sest ajalehtedes avaldati palju proosateoseid joonealuste järjejuttudena ja lisalehtedena (Nirk 1966: 334). Enamik sellistest teostest olid tõlked või mugandused, aga siiski ilmus ka originaalloomingut (Hasselblatt 2016: 250). Näiteks avaldasid nii tõkelist kui algupärast jutukirjandust ajalehed, nagu näiteks J. V. Jannseni Eesti Postimees, mille lisalehe Jututuba autoriteks olid nii J. V. Jannsen kui ka Lydia Koidula. Enamik Jannseni juttudest olid laenatud saksa allikatest, vaid üksikud olid originaalsed (Nirk 1966: 145; Undla-Põldmäe 1981c: 49–50).

Hiljem lisandus veel ilukirjandust välja andvaid ajalehti, nagu Carl Robert Jakobsoni *Sakala* (mis hakkas ilmuma 1878), Adam Ainti asutatud Tartu Eesti Seitung, Rakvere haridusseltsi Kalevipoeg väljaandel ilmuma hakanud Valgus (Nirk 1966: 333).

Ka mitmed muud perioodilised väljaanded avaldasid ilukirjandust. Nii ilmusid Jakob Pärna moraliseerivas toonis külaelust ja maade päriseks ostmisest rääkivad algupärased jutud “Pere tüttar ja Vaene laps” (1872), “Räbala-Hans ja Serva-Aadu ehk: Kuidas töö nõnda palk” (1873) ning “Mis inimene külvab, seda tema ka lõikab” “Eesti Kirjameeste Seltsi aastaraamatus” I (1873), jutt “Ustav sulane” Eesti Kirjameeste Seltsi aastaraamatus III (1875) (Nirk 1966: 340–341).

Ilukirjandust avaldati ka kalendrites. Näiteks mitmed Fr. R. Kreutzwaldi jutud ilmusid kalendrites, nagu jutustus “Mihkel Põllupapp”, mis ilmus aastatel 1865–1873 “Kasulises kalendris”. “Eesti Postimehe Kalendris” ilmus Jannseni ja Koidula jutte (Nirk 1966: 113–114, 181). Lisaks eksisteeris ka vaimulik kirjandus, mis samuti kujundas olulisel määral lugeja maitset ja ootusi.

1880. aastal ilmus Eduard Bornhöhe “Tasuja”, mis kujutas endast romantilist ajaloojutustust eestlaste iidse vabadusvõitluse teemal “noorusliku entusiasmiga vaimus”, kujundades ühtlasi rahvuslikku ideoloogiat (Merilai & Talviste 2019, 251). Ent 1880. aastad märgistavad ühtlasi muutusi ühiskondlikus õhustikus, mil ka rahvuslikud ideed jäid tagaplaanile. Seoses tsaar Aleksander III võimuletulekuga 1881. aastal tugevnesid venestamine ja tsensuur ning see

mõjutas ka kirjandust, sest 1893 keelati ajaloolise kirjanduse avaldamine üldse ära (Hasselblatt 2016: 257).

Naised ja eesti rahvuslus

Eesti rahvuslik liikumine tugines euroopalikule romantilisele rahvusideele, mis jõudis Balti provintssidesse 19. sajandil. Ajaloolane Ida Blom on tõdenud, et rahvuslike identiteetide otsinguil valis 19. sajandi romantiline rahvuslus paljudes Lääne-Euroopa maades välja talupojad kui rahvuslike väärtuste ja vanade traditsioonide kandjad (Blom 2000: 11). Ka Balti provintssides, sealhulgas Eestis, nägid rahvuslikud liidrid talupoegi kui eestluse ja traditsiooniliste rahvuslike väärtuste kandjaid. Eesti rahvusliku liikumise liidrid olid mehed, kes määratlesid ka selle liikumise eesmärgid ja püüded. Nii Carl Robert Jakobson kui Jakob Hurt pidasid oluliseks kultuurilisi eesmäärke ja rahvuslikke traditsioone. Jakob Hurt algatas ka eesti rahvaluule kogumise.

Rahvusluse uurija Nira Yuval-Davies ongi tõdenud, et rahvuslikud liikumised on sageli meestekesksed, määrates naised traditsioonilistesse rollidesse (nagu ema või hoolitseja) (Yuval-Davies 2003).

Kuigi ajaloolane Anna Veronika Wendland on leidnud, et ajal, mil Ida-Euroopas tekkisid rahvuslikud liikumised (19. sajandi esimesel poolel), võimaldas tsaristlik Venemaa naiste majanduslikuks ja kultuuriliseks autonoomiaks palju rohkem alternatiivset ruumi kui Lääne-Euroopa riigid (Wendland 2011: 425), oli Eestis kui Balti provintsis olukord keerukam. Eesti tärkav keskklass ja intellektuaalid, kellest said rahvusliku liikumise juhid, võtsid üle domineeriva väikekodanliku moraalikoodi ja see pani aluse rahvusliku ärkamise patriarhaalsele iseloomule (Kivimaa 2009: 48).

Ajaloolane Sirje Kivimäe on leidnud, et eesti rahvuslik liikumine oli “täielikult meeste ettevõtmine”. Suurorganisatsioonid, millel oli oluline osa rahvuslikus liikumises (nt Vanemuise selts), koosnesid meesliikmetest. Naised ei saanud osaleda esimestel laulupidudel (kuni aastani 1880). Koidula näidendites, mida mängiti Vanemuise seltsis, mängisid naiste osi mehed kuni 1880. aastani, kuigi professionaalses teatris naised juba esinesid laval. Ja kuigi Lydia Koidula oli kirjanikuna juba ammu tuntud, ei võetud teda Eesti Kirjameeste Seltsi liikmeks enne kui aastal 1874. Naiste roll oli pigem toetav, näiteks aitasid nad korraldada näitusmüüke ja koguda raha (Kivimäe 1995: 121–122).

Naiste puudumist rahvuslikus liikumises on seletatud faktiga, et eesti ühiskond oli patriarhaalne ja naiste osalemisele avalikus elus ei vaadatud hästi. Koos rahvusliku liikumise edenemisega suurenes ka selles osalenud naiste arv (Laar 2006: 294–295).

Üheks naiste kõrvalejätmise põhjuseks oli see, et avalikus elus osalemine tõi naised avalikkuse ette, mis omakorda oli ohuks traditsiooniliselt mõistetud naiselikkusele ja traditsioonilistele soorollidele ning moraalinormidele (Kivimäe 1995: 122). Ei peetud sobivaks naise tegutsemist avalikus sfääris, sest naise rolli nähti seotuna eelkõige koduse, perekondliku eluga. Ranged soolised moraalinormid olid ka üheks põhjuseks, miks näiteks Lydia Koidula luulekogud ilmusid anonüümselt, s.t ilma autori nimeta.

Ajaloolane Sirje Tamul ongi tõdenud, et sooideoloogia oli Eestis baltisaksa mõju tõttu konservatiivsem kui isegi Saksamaal, määrates naised otsekui lapse rollidesse (Tamul 1999: 13).

Ka paljude rahvusliku liikumise tegelaste soolised arusaamad olid konservatiivsed ja lähtusid väikekodanluse soolistest arusaamadest. Näiteks Carl Robert Jakobsoni arusaamad olid patriarhaalsed ja väikekodanlikud: ta pidas naiste osaks kodu ja perekonda, naised pidid toetama meest ja kasvatama lapsi rahvuslikus vaimus (Kivimäe 1995: 124–125). Kuigi nii Jakobson kui Jakob Hurt rõhutasid vajadust anda naistele paremat haridust, ei näinud nad vajadust naistele keskhariduse andmiseks, sest naise õige koht oli kodus (Sirk 2011: 102, 106).

Jakobsoni vaated avaldusid mh tema ajakirjanduslikes tekstides. Näiteks artiklis “Meie tütarlaste koolitamisest” on ta leidnud: “Esmalt peame naisterahva vaimuharimise juures naise loomust tähele panema. Naise loomus on seesugune, et üksi perekonnas ja omas majas ja laste seas oma tegevuse valda leiab ja üksi seal tema ülem õnnetundmine õitseda võib. Sellepärast peab ka naisterahva vaimuharimise juures see eesmärgiks olema, teda selle maja ja perekonna elus nii osavaks teha, et nii heaste tema mees kui kõik tõised inimesed, kes sellest perekonna elust osa võtavad, ütelda võivad: kaunimat kohta ei ole, kui see maja on, ja õnnelikumat elu ei või elada, kui selles perekonnas” (Jakobson 1881: 1).

Sirje Kivimäe arvates ei olnud eesti talupojaühiskonnas naised nii allutatud olukorras ja patriarhaalsed hoiakud levisid eelkõige uute omandisuhete tõttu ning moderniseeruv eesti ühiskond järgis n-ö “väikeste sakslaste” eeskuju, kelle hoiakud olid väikekodanlikud, mitte ei pärinenud saksa kõrgseltskonnalt (Kivimäe 1995: 125).

Kuigi feminism ehk naisliikumine oli 19. sajandi teisel poolel Euroopa riikides nähtaval kohal nii poliitilise liikumise kui intellektuaalse kultuuri osana, mh toimus 1878 esimene naiste õiguste kongress ja naised nõudsid võrdseid poliitilisi ja kodanikuõigusi (Fuchs & Thompson 2005: 167–168), ei olnud see nii Eestis, kus naisliikumine alles ootas oma aega. Ühiskondliku liikumisena võib naisliikumise tekkimist Eestis paigutada 20. sajandi algusesse, mil vabamaks

muutuv ühiskondlik õhustik tõi kaasa uute ideede ja liikumiste tekke (vt nt Väljataga 1996).

Lilli Suburgi tegevus, mida tänasest vaatenurgast vaadatuna võib määratleda intellektuaalse feminismina, s.t naisõiguslike ideede väljendusena ajal, mil puudus veel organiseeritud naisliikumine, oli oma ajast ees, sest ta püüdis istutada naisõiguslikke ideid Eesti kultuuriruumi juba 19. sajandi lõpukümnenditel, kuigi tol ajal puudus veel vastuvõtlik pinnas nende mõistmiseks. Ka Aino Undla-Põldmäe¹ on toonud esile selle, et Suburg oli oma ideedega eesti ühiskondlikust arengust ees (vt Undla-Põldmäe 2002: 479). Haritlasi oli vähe ja üldine haridustase, eriti naiste oma, oli madal. Naistele parema hariduse andmise teemal tekkis 19. sajandi lõpul (1880. aastatel) nii saksa- kui eesti-keelses ajakirjanduses diskussioon (vt Whelan 1995; Annuk 2012: 65–81, 68), sest moderniseeruv ühiskond vajab tegelikult ka naiste ühiskondliku rolli ümbermõtestamist. Kuigi sotsiajalajaloolane Heide Whelan on väitnud, et naiste emantsipatsiooni ideed olid 19. sajandi lõpul teatud määral levinud Balti provintssidesse, olid need seotud eelkõige baltisaksa kontekstiga ja keskendusid naiste hariduse teemale, mitte naiste poliitiliste ja sotsiaalsete õiguste nõuetele ning pealegi nähti naiste võrdõiguslikkuse idees ohtu ühiskondlikele võimustruktuuridele (Whelan 1995: 169, 180). Naisküsimust kajastati baltisaksa ajalehtedes juba 19. sajandi keskel, mil Riias väljaantud ajakirjas *Baltische Monatsschrift* tekkis diskussioon naiste hariduse üle, sest leiti, et naised vajavad paremat haridust (Lukas 2004: 151). Eesti ajakirjandus hakkas teemaga tõsisemalt tegelema alates 1880. aastatest (vt Annuk 2012).

Lilli Suburgi arusaamad naiste rollist ja emantsipatsioonist kajastusid juba tema varasemas ilukirjanduslikus loomingus, nagu jutustustes “Liina” (1877) ja “Leeni” (1887). Eesmärk naisi harida oli ka ajakirja *Linda* väljaandmise põhjuseks 1887. aastal. Mõnes mõttes on kogu Suburgi ilukirjanduslik looming, kaasa arvatud viimane, 1900. aastal ajalehes *Postimees* ilmunud jutustus “Linda, rahva tütar” (Suburg 2002b) ideekirjandus, sest autorina oli tal alati öelda selge sõnum oma (nais)lugejatele.

“Liina” kui autobiograafiline teos

“Liina” kui Suburgi esikteos on tähelepanuväärne mitmes mõttes. Aino Undla-Põldmäe on näinud “Liinas” isegi esimest katset luua algupärast eesti romaani (Undla 1947). “Liinal” ongi kirjandusajaloos eriline koht, sest see on algupärane teos, enamik esimestest pikematest eestikeelsetest romaanikatsetustest olid aga adapteeritud tõlked, mitte originaallooming (Undla-Põldmäe 1981a: 274). “Liina” on oluline ka seetõttu, et see on varase eesti proosa tähtsamaid

tekste ning eesti esimene realismi valda kuuluv teos. Seda on esile toonud ka kirjandusuuriija Cornelius Hasselblatt (Hasselblatt 2016: 278).

“Liina” käsikiri valmis 1873. aastal umbes kuu aja jooksul. Teos valmis nii ruttu seetõttu, et see tugines Suburgi saksakeelsele päevikule. Kuid teose ilmumine võttis neli aastat aega, sest Suburg andis teksti keeleliseks korrektuuriks lugeda nii Carl Robert Jakobsonile kui Mihkel Veskele, kes aga hoidsid teost pikalt oma käes, enne kui see lõpuks jõudis trükikotta. (Undla-Põldmäe 2002: 473)

“Liina” 1877. aasta väljaande teksti on ka tsenseeritud: tsensor on kärpinud mõned kohad (7. peatüki lõpp, osa 4. peatükist), kus on kujutatud eestlastest talupoegade halba kohtlemist mõisnike poolt (Nirk 1966: 353). Tsensuur oli avalik, sest ka lugejale anti raamatu esmatrüki tiitellehe pöördel teada: “Sensuri poolest lubatud – Riias, 25. juulil 1877.”

Minavormis jutustusena on “Liina” autobiograafiline teos, millele on andnud kuju ja vormi Suburgi päevik; ka peategelane ise on otsekui Suburgi *alter ego* (Undla 1935b: 351). Suburgi päevikut ja “Liinat” võrreldes on Aino Undla-Põldmäe leidnud, et kohati on sarnasused nii suured, et mõned lõigudki teoses on peaaegu samad kui päevikus. Ka enamiku tegelaste nimed on samad kui päevikus, nt Liina sõbratar Friederike on päevikus Friederike Tubenthal; mõnede tegelaste puhul on teoses toodud nimetähed vastavuses päevikus toodud nimedega, nt madam G. on päevikus madam Gallus (Undla 1935b: 351).

Ent “Liina” loomisel on Suburg kasutanud ka fantaasiat ning seetõttu on päeviku ja “Liina” vahel olulisi erinevusi: näiteks pole “Liinas” mitmeid motiive ja tegevusi, mis leiduvad päevikus; Liinal puudub näol rätik, mida Lilli Suburg kandis näol oleva armi varjamiseks; erinevalt Liinast ei abiellunud Suburg kunagi; päevikul puudub ka rahvuslik ideoloogia, mis on “Liinas” keskne (Undla-Põldmäe 2002: 473). Rahvusliku ideoloogia mõttes ongi Suburgi päevik neutraalne, esindades pigem päevikut kui žanrit nii nagu me seda tavaliselt mõistame (sündmuste regulaarne ülestähendamine, autori refleksioonid sündmustele jmt). “Liina” kui jutustuse rõhuasetus on seevastu programmiselt rahvuslikul ideoloogial, seda rõhutavad nii narratiiv, Liina kui peategelase ja jutustaja hoiak.

Et “Liina” on autobiograafiline tekst, kinnitab Suburg ka ise eessõnas, määratledes “Liinat” oma eluloona, mis tugineb tema mälestustele: “Ja et inimene üksi sellest, mida ta selgesti, arusaamisega, lihase kui ka vaimusilmaga näeb, teistele selgesti võib rääkida, seepärast tahan ka mina oma elulugu sealt alata, kust minu mälestus selgesti ulatub” (Suburg 2002: 10).

Ka jutustuse ülejäänud tekstis on mõned joonealused kommentaarid, kus Suburg rõhutab “Liina” kui autobiograafilise teksti tõele vastavust, kinnitades, et kõik on “sõna-sõnalt tõde” vmt (nt Suburg 2002a: 35, 45, 52, 82, 86).

Narratiivina on “Liina” autobiograafiline minajutustus eesti talutüdrukust, kes sai saksakeelse hariduse, mis suunas ta saksastumise teele. Kuid Liina soovis jääda eestlaseks ja seetõttu valis ta ka abikaasaks eesti noormehe, loobudes saksa noormehest, keda ta siiski väga armastas.

Liina tegelaskuju esindab Suburgi jaoks n-ö ideaalset naiselikkust, naise-tüüpi, kellele Suburg sai projitseerida oma ettekujutuse uuest naisest ja kes naisena oli vaba Suburgi enda ebatäiuslikkusest (Suburg kannatas terviseprobleemide all, vt Annuk 2016). Liina on haritud, intelligentne, hea, abivalmis jne – tal on küllaga positiivseid omadusi, mis peaksid tema tegelaskuju lugeja silmis meeldivaks muutma. Ent Liina on ka naisõigusliku hoiakuga ja iseseisva mõtlemisega ning nõuab naistele haridust ja naiste tunnustamist võrdväärsest meestega.

Selles mõttes võib “Liinat” näha ka omamoodi kirjandusliku utopianana (vaatamata loo realistlikule kujutusviisile), sest oma loo jutustamine ilukirjanduslikus vormis andis Suburgile võimaluse luua uus, parem ja õiglasem maailm, kus naine oli haritud, vaimsete huvidega ning seisis võrdväärsest mehe kõrval.

Kümme aastat hiljem ajakirja Linda avanumbris ilmunud artiklis “Kodu ja kool” ongi Suburg selgitanud “Liina” tausta, rõhutades seda, et kuigi lugu on autobiograafiline, on ta kujundanud selle lõpu ilusamaks: “Kes “Liina” elulugu lugenud, teab ühe jau minu, see on noorepõlve, eluvõitelustest. Selles raamatus on elu kare tõde pehmesse luulevormi kallatud, kurv lõpp roosiliseks muudetud, et armsam lugeda oleks ja – tõde mitte väga palju pahandust ei sünnitaks, et ta ülepea kitsast väravatest läbi peasis” (Suburg 1887: 31).

Teost võib vaadelda ka omamoodi raamjutustusena, mis algab autori eessõnaga ja lõpeb lõppsõnaga. Eessõnas kirjeldab Suburg seiku oma lapsepõlvest, kasutades sina-vormi pikkades põimlausetes, luues tekstile omapärase, aeglaselt voolava poeetilise rütmi:

Vaat, seal ema süles, kes armastusest ja uhkusest läikivate silmadega oma priske vastunaeratava lapse peale vaatab, oled sina; seal isa põlve peal, kes oma piibu, selle truu seltsimehe igal sammul, laua peale kõrvale pannud oma vallatu lapse pärast, kes vägisi Riiga tahab sõita, oled jälle sina; ka see oled sina, kes seal oma väikesele kiiges karjuvale õele toobiga juua annab, aga talle vee asemel tuhka silmi kallab, nõnda et vaesel emal, kes õnneks sinna juurde juhtub tulema, suur vaev on oma noorema lapse silmi, kelle vanem hoidja veel vee ega tuha vahel aru ei mõistnud teha, puhtaks teha [---] (Suburg 2002a: 9).

Eessõna koosnebki lapsepõlveseikade kirjeldustest ning Suburg rõhutab mälu ja mäletamise rolli eluloo jutustamises. Kinnitades, et kõik kirjeldatu on ka

tegelikult sündinud, taotleb Suburg oma jutustusele autoriteeti, s.t jutustuse tõesuse garantiiks on selle autobiograafiline taust.

Loo kirjutamise põhjuseks toob Suburg armastuse lugeja, s.t eesti naiste vastu, lootes lugeja mõistmisele: “Palun aga oma armsaid eesti õdesid minule ka lahke südamega vastu tulla, et minu sügav armastus nende vastu ka nende südames vastu kostaks – minu kõige suuremaks palgaks” (Suburg 2002a: 10).

Autori hoiak lugejate suhtes eeldab empaatilist (nais)lugejat, kes suudab Suburgi lähenemisviisi ja tema lugu mõista. Selle empaatia aluseks peaks olema vastastikune armastus autori ja lugeja vahel. See armastus ja samuti sõbra toetav hoiak on ka ajendiks, miks Suburg üldse julgeb oma looga avalikkuse ette tulla. Nii on eessõna viimases lauses peidus võibolla ka vihje ajastuomastele sooliste hoiakutele, mis määratlesid naise tegevusvaldkonda koduse sfääriga, mitte avalikus elus tegutsejana.

Ka teose lõpp langeb välja jutustuse üldisest toonist, sest Suburg on oma mõtted naiste olukorra kohta pannud peategelase Liina suhu ja tema üleskutse naistele jääda eestlaseks ja püüelda hariduse poole raamib jutustuse lõpuosa. Liina pöördub viimasel leheküljel otse naislugeja poole (“Armsad eesti õed!”) üleskutsega harida eesti naisi, tuues eeskujuks oma mehe, kes “vabaduse eest hoolt kannab” ja keda Liina on abistanud võrdväärse partnerina. Et naine saaks seda kõike teha, vajab ta haridust: “Sellepärast, armsad eesti õed, nõudke ka oma tütardele koolisid, kuidas teie poegadele koolisid nõutakse, nõudke neile paremat, ausamat põlve, kui teil enestel on olnud, et teie koolitatud pojad mitte enam võõra rahva neidudelt oma kõige suuremat eluõnne kerjama ei pruugi minna, vaid seda oma neidude juurest leida võivad” (Suburg 2002a: 105). Eesti naistele eeskujuks toob Liina soome naisi: “Tõtakem igalt poolt, alt ja ülevalt, kuidas meie sugulaste soomlaste naisterahvad oma meeste kõrvale on tunginud, ka oma meestele appi, et eesti rahvas õitsemisele jõuaks, kuidas kõik teised rahvad, igauks oma ajal, sinna on saanud! Jah, ühendagem endid armastuses, milles naisterahva peajõud juurdub.” (Suburg 2002a: 105–106).

Cornelius Hasselblatt on seda lugeja poole pöördumist nimetanud poliitiliseks manifestiks ja leidnud, et Eestis ei olnud keegi varem sellistest probleemidest sel moel kirjutanud (Hasselblatt 2016: 256).

Need jutustuse alguse- ja lõpuosa pöördumised (nais)lugeja poole suunavad lugejat teose ideelise sisu mõistmisele.

Rahvusluse kujutamine “Liinas”

“Liina” on ideejutustus ja teose rõhuasetus on eestlaseks jäämise tähtsusel. Seda on leidnud ka Aino Undla-Põldmäe (Undla-Põldmäe 2002: 469). Kriitiliselt

kujutatakse sotsiaalset hierarhiat, kus eestlased olid alamklass ja baltisakslased valitsev klass. Teose keskmes on rahvustunde rõhutamine, samuti opositsioon sakslaseks ja eestlaseks olemise vahel.

Liina lugu algab lapsepõlvemälestuste kujutamisega: need on emotsionaalsed meenutused, mida varjundab teatav nostalgia selle ilusa kadunud aja järele. Liina eestlastest vanemad olid jõukad ja nende elulaad võimaldas Liinal suhelda ka mõisasakste lastega. Ent rahvuslikud vastuolud eestlaste ja baltisakslaste vahel jõudsid Liina teadvusse juba lapsepõlves, kui sõber Sepa-Jansu heitis talle ette sakste lastega suhtlemist. See pani Liina “natukene järele mõtlema. Miks nimetab ta saksu uhkeks? Miks pean mina uhkeks minema?” (Suburg 2002a: 12).

Õige varsti koges Liina eestlasi alahindavat suhtumist ka sakste poolt, kui teda põlglikult “talutüdrukukuks” nimetati. Ent rahvusliku konflikti ja eestlaste orjapõlve olemuse seletas Liinale ära Sepa-Jansu isa, kes kirjeldas talupoegade olukorda kui “endine siitmaa pärisperemees, nüüdne mõisniku pärisori” (Suburg 2002a: 29).

Eestlaseks olemisega kaasnebki rahvusliku alaväärsuse tunne, mida Suburg Liina vaatenurga kaudu kujutab ja millega Liina erinevates olukordades kokku põrkab.

P[ärnu] linna kooli minnes ahistavad Liinat kui maalt pärit last mitte ainult linnakeskkond, kus puudus kontakt loodusega, vaid ka saksakeelse kooli õpetamismeetodid, mis muutsid õppimise eesti laste jaoks raskeks. Õppida tuli võõras keeles – saksa keeles ja seetõttu kaebas Liina sõbratarile: “Oh, miks ei õpetata meid ka meie emakeeles nagu sakste lapsi, et meil seeläbi õppimine ka nii kergeks läheks kui neil!” (Suburg 2002a: 33.)

Liina ja teiste eesti laste talupoeglik päritolu tekitas samuti nende alavääristamist, neid sõimati “Bauermädchen’iks”, viidates nende madalale sotsiaalsele staatusele. Juba kooli vastuvõtmisel oli koolijuhataja Liinat hoiatanud, et kui ta hoolsasti ei õpi, visatakse ta koolist välja, kuna linnas on küllalt lapsi, kes võivad kooli täita “ja ei olevat sellepärast koolitajatel enam tarvis ennast veel ilmaasjata maalt tulnud rumalate tüdrukutega vaevata” (Suburg 2002a: 35). Selle situatsiooni tõesuse kinnitamiseks on Suburg lisanud lause lõppu tärniga joonealuse märkuse, kinnitades, et kõik see on “Sõna-sõnalt tõde” (Suburg 2002a: 35). “Väriseva hirmuga” oligi Liina õppima hakanud, pühendades sellele kogu oma aja, nii et ta varsti teenis ära õpetajate kiituse ja aasta hiljem seati teda juba eeskujuks teistele lastele, “kes alati uhkusega minu peale olid vaadanud, nagu oleksin ma nende vastu, kelle vanemad ometigi kõik saksad olid, nagu nuustikas” (Suburg 2002a: 35). Liina tunnistaski, et õpetajate ja kaasõpilaste põlgus tema kui eesti talutüdruku suhtes äratas temas auahnuse “ja see auahnus oli mind kõik neli aastat taga kihutanud” (Suburg 2002a: 35).

Liina suutis end küll maksma panna, ent seisuslikud vahed ei kadunud kuhugi, kuigi ajuti nii tundus. Koolis käies tekkis Liinal sakslasest austaja Friedrich ja kuigi Liinal tekkisid kahtlused selles suhtes, miks Friedrich teda kui alamast soost tüdrukut välja valis, tunnistas ta siiski endale, et armastab Friedrichit väga.

Alaväärsustunne oma rahvusliku kuuluvuse suhtes tekkis ka siis, kui Liina vanemad tulid teda linnakooli külastama ja Liinal oli häbi nendega eesti keeles rääkida: “Ma pean ju nendega seda halba maakeelt rääkima, mis kõigest linna rahvast nõnda väga põlatud on! Kõigi teiste laste vanemad räägivad ju ausat saksa keelt, ja mina olen nende silmas vist iga kord jälle halvem, kui nad mind mu vanematega on kuulnud rääkimas” (Suburg 2002a: 54).

Ent sõna otseses mõttes kõige traagilisem rahvusliku alaväärsustunde mõttes oli situatsioon, mil Liina kuulis pealt, kuidas Friedrichi ema arutas abikaasaga Liina sobimatust oma pojale naiseks: “Seda ei saaks ma ilmaski ära kannatama, kui minu poeg ühe talutüdruku enesele naiseks võtaks! Ma sureksin selle häbi pärast ära!” (Suburg 2002a: 73.) Liina eesti päritolu seostus Friedrichi ema silmis orjarahva liikmeks olemisega: “Aga ta vanemad räägivad ikka maakeelt, ja see’p see on, mida minu süda ilmaski ei kannata, kui minu poeg selles põlatud keeles, mis minu orjad räägivad, peaks oma äiavanematega rääkima” (Suburg 2002a: 74).

Sellise suhtumise teadasaamine haavas Liinat hingepõhjani: “Hirmsa, valusa mõõgaga oli uhke proua T. mu südamesse pistnud” (Suburg 2002a: 75). Alandus orjarahvaks nimetamise üle tekitas Liinas sügava hingelise kriisi. Viis, kuidas Suburg Liina sisekriisi kujutab, on emotsionaalsest pingest laetud. Liina tundeid kujutatakse kontrastsete vastanduste ja hua-metafoori kaudu: ta tundis, et ta on “mustas, koledas surnuhauas, kuhu sisse mina äkitselt inglilauludega täidetud taevast olin visatud” (Suburg 2002a: 74–75).

See on ühtlasi narratiivi murdepunkt, mis aitab Liinal selgusele jõuda oma eluvalikutes ja töökspidamistes. Kuigi Liina tunnistas sakslast Friedrichit kui oma elu armastust (“Friedrich, ma olen sind armastanud, armastan sind veelgi, ja ei unusta seda armastust iialgi”, Suburg 2002a: 79), on oma rahvusliku kuuluvuse esile seadmine olulisem. Valides sakslase asemel eesti noormehe Jansu, valib Liina ühtlasi ka oma rahvusliku identiteedi: “mu südame juured on selle kännu küljes ülearu kinni, kust ma olen võrsunud, et ma iialgi minu ja sinu vanematest, Jansu, ennast täitsa lahutada lasta ei võiks” (Suburg 2002a: 79).

Seega rõhutab ka süžee eestlaseks jäämise olulisust: sakslase Friedrichiga abiellumine oleks Liinale tähendanud saksastumist “ning seda pealegi seesugusel moodsul, et minul oma rahva ja suguvendade orjaseisusest rõõm oleks” (Suburg 2002a: 68.)

Olulisel kohal on teoses rahvusliku konflikti kujutamine eestlaste kui õigus-teta põlisasukate ja baltisaksa mõisnike vahel. Liina suu kaudu nimetatakse sakslaste suhtumist eestlastesse kuriteoks. Sõites kord talvel koos sõbratariga saaniga ja nähes sakste poolt rängalt pekstud eesti talupoega, ütleb Liina: “Mu süda värises kõik selle aja kui haavaleht tuule käes. See oli esimene kord, kui niisugust sakste kuritegu nägin” (Suburg 2002a: 51). Situatsioon mõjus Liinale sedavõrd rängalt, et ta ei suutnud rahuneda hiljemgi. Samastades end eestlas-tega, tundis Liina sügavat kaastunnet talupoja kui oma rahvuskaaslase vastu. Ent selles konkreetsetes olukorras ei jäänud Liina passiivseks kõrvaltvaatajaks, vaid üritas talupoega aidata. Koos sõbratariga aitasid nad mehe koos tema nai-sega koju ja samuti aitasid nad hiljem mehe nälgivale perele toitu muretseda.

Rahvusliku uhkuse kujutamine teoses on seotud saksastumise kriitikaga. Tollases sotsiaalses hierarhias edenemine eeldas saksa keele (ja mee)le) omaks-võtmist, aga ka väikekodanlike kommete järgimist. Sellele sotsiaalsele survele järeleandmine tähendas tegelikult saksastumist (vt Kivimäe 1992: 290–291). Rahvuslik liikumine seevastu väärtustas just eesti keele kasutamist ja eest-lasena olemise tähtsustamist. Liina suu läbi kritiseeribki Suburg sotsiaalsele survele järele andmist ja rõhutab eestlaseks jäämise olulisust.

Eestlaseks tuleb jääda ka siis, kui see tähendab madalamat sotsiaalset staatust. Lootus saksastumise kaudu sotsiaalses hierarhias ülespoole liikuda on enesepettus ja nii kutsub Liina üles säilitama oma rahvuslikku identiteeti:

Oh nõrgad inimeselapsed kõik, kuidas petate iseennast seeläbi, kui teie arvate ühe kõrgema seisuse inimese ligiolemise, tema paistuse läbi pa-remaks, kõrgemaks saada, kui teie ilma selleta olete! Üksi mina ise võin oma vaimu ja eluviiside poolest ennast au sisse tõsta, au sees üleval hoida; aga põlastaval viisil alandab see inimene ise ennast, kes nõnda ühe teise seisuse paistuse alla poeb, et ta seal oma iseoleku üsna ära kaotab – ja kui palju niisuguseid varjuta inimesi ei liperda mööda maailma? Oh kui palju on sakste uhkuse paiste all eesti õdesid ja vendi! (Suburg 2002a: 36).

Rahvustunnetega, rahvusliku identiteediga on seotud isegi loodus, mis võib olla lohutaja, positiivsete emotsioonide allikas ja side eesti rahvaga. Loodus, nagu lilled või mets, annab Liinale kindlustunde tema rahvuslikus identiteedis, sest meenutab talle lapsepõlve ja tema rahvuslikku kuuluvust. Näiteks võrdleb Liina kuuske rahvuskangelase Kaleviga, kui ta näeb “üht suurt kuuske, mis oma tugevaid oksid, nagu mõni kalevlane oma käsivarsi, nagu kaitstes väiksema kuusekese üle välja oli sirutanud” (Suburg 2002a: 48).

Liina tegelaskuju kaudu esitab Suburg ka oma nägemuse naise rollist rah-vuslike ideede väljendajana, aga ka naise kohast ühiskonnas. Naine peaks

püüdema hariduse poole, jääma eestlaseks ja seisma võrdväärse mehe kõrval ning ühiskond peaks sellist võrdväärset tunnustama. Samas on Liina tegelaskujuna iseseisva ja kriitilise mõtlemisega. Suburg kujutab tema vaimset arengut sel moel, et sündmused, mida Liina kogeb juba alates varasest lapsepõlvest, kujundavad tema isiksust ja vormivad tema iseseisvat mõtlemist. Liina julgeb kahelda üldiselt omaks võetud tõekspidamistes ja väljendada oma seisukohti rahvusküsimuses. Ent kuna Suburg kirjeldab Liina tundeid erinevates situatsioonides, siis on ka Liina arutlused emotsionaalse värvinguga. Lugeja saab teada nii seda, mida Liina tunneb, kui teda eesti talulapsena alavääristatakse, kui ka seda, millised positiivsed emotsioonid seostuvad eestlaseks olemisega. Selles mõttes võib teoses kujutatud rahvuslust nimetada ka emotsionaalseks rahvusluseks.

Teose lõppu on peidetud ka sooliste suhete kriitika. Kritiseerides ühiskondlikke hoiakuid naiste suhtes, nimetab Suburg (seda küll Liina abikaasa suu kaudu) naise olukorda eesti ühiskonnas orjapõlveks. Lugeja poole pöördudes ütleb Liina abikaasa: “Millal tõuseb ka meie naisterahvaste sugu orjapõlvest oma õigele seisukohale: oma meeste toeks, nii kuidas sina minul oled! Liina, hüüa omale seltsi! Hüüa, ehk kuuleb ka veel mõni neist, kes enda oma rahva eest sakslaste sekka ära peitnud!” (Suburg 2002a: 103) Sarnast mõtet – naiste olukorra võrdlemist orjapõlvega – on Suburg hiljem kajastanud ka oma ajakirjanduslikes kirjutistes.

Jutustuse lõppsõnas (mille tegevustik toimub eelnevalt kirjeldatud sündmustest viisteist aastat hiljem) esitataksegi rahvuslikud ja soolised ideaalid: kujutatakse ideaalset rahvuslikku pereelu, kus mees austab naist, kes on mehe võrdväärne kaaslane, ja lapsi kasvatatakse rahvuslikus vaimus. Põhiosas koosneb see tekstiosa siiski autori seisukohtadest, mida väljendavad Liina ja tema abikaasa. Näiteks kritiseerib Liina abikaasa Jaan inimeste rumalust ja kadedust, mis ei lase häid asju teoks teha: “On ju igal pool, kus üks hea asi oma häält tõstab, kohe nii palju kadedust, tagedust ja ka rumalust vastu karjumas, et kannatus ja tõetundmine suur ja tugev peab olema, kui seal ikka veel rõõmu ja lootusega oma eesmärgi poole edasi astuda peab jõudma.” (Suburg 2002a: 102)

Lõpuks pöördub Liina lugeja poole ja selle pöördumise eesmärgiks on tõsta naiste eneseteadvust üksteise emotsionaalse toetamise kaudu, mida rõhutab ka Liina pöördumisvormel “Armsad eesti õed!”. Lugeja kõnetamise kaudu suhestatakse lugejat teoses esitatud ideedega, kui soovitakse nõuda koole tütarlaste jaoks ja väidetakse, et kui naised on paremini haritud, leiavad ka eesti mehed endale naised eestlaste, mitte sakslaste hulgast. Jutustuse peaidee veenvuse kinnituseks on lõppu paigutatud Ado Reinvaldi rahvusluseteemaline luuletus.

Võibki öelda, et Liina tegelaskuju kaudu andis Suburg rahvusele naise hääle, sest Liina kui naistegelase kaudu väljendatakse jutustuses rahvuslikke ideid. Selles mõttes konstrueerib “Liina” soolist rahvuslikku identiteeti.

“Liina” vastuvõtt

Oma rahvuslike ideede tõttu oli “Liina” jutustusena julgem kui tema kaasaegne ideeline kontekst, kus taotleti pigem eesti rahvuslike huvide lepitamist baltisaksa mõisnike huvidega (Undla 1935b: 353). “Liina” saigi väga populaarseks ning tõi Suburgile kuulsuse (Undla-Põldmäe 2002: 474). Teosest avaldati 2. trükk aastal 1884 ning jutustus tõlgiti ka soome keelde aastal 1892, kusjuures “Liina” vastuvõtt Soomes oli väga positiivne: ajaleht Keski-Suomi kirjutas, et lugu on kirjutatud hästi ja suure armastusega eesti rahva vastu (R. 1893: 2).

Ka jutustuse eestikeelne vastuvõtt oli väga positiivne: rõhutati teksti originaalsust ja rahvusluse propageerimist. Näiteks ajaleht Perno Postimees kiitis “Liinat” kui head raamatut, eriti kiideti seda, et raamat pole tõlkteos, vaid originaallooming. Esile toodi ka raamatu autori Eesti armastust ja soovitati eesti naistel raamatust eeskujuga võtta (PPm 1878).

Sakala Lisaleht kiitis raamatut samuti selle eest, et see ei ole tõlgitud, vaid originaallooming, ning soovitas lapsevanematel raamatut tütardele lugeda anda: “See raamat ei ole mitte üks järelemõtlemata tõlk võerast keelest, nagu meie neid Eesti kirjavaras tosinate kaupa leiame, vaid üks ise kirjutatud ja Eesti elust võetud jutt. Ehk küll ta omas üksikus jagudes paremat viilimist oleks tarvitanud, siiski avaldab ta praeguses kujus väljaandja suuri vaimu-andeid, osavat elu tähele panemist ja kõrget vaimu järge” (SLI 1878: 4)

“Liina” saksakeelne vastuvõtt ajalehes Revalsche Zeitung (T. S. 1878) oli seevastu kriitiline, sest “Liina” rahvusluse propageerimises nähti ohtu kehtivale sotsiaalsele korrale ja baltisaksa ülemvõimule. “Liina” autoriks peeti isegi Carl Robert Jakobsoni (Undla-Põldmäe 1981a: 275).

Suburg kirjutas vastuseks sellele kriitikale protestiartikli, kuid Revalsche Zeitung ei avaldanud seda, vaid see ilmus lõpuks Sakala Lisalehes. Suburg väitis seal, et kriitikud on “Liina” vastu ülekohtused ning et nad pole teost tegelikult lugenudki. Samuti protesteeris ta selle vastu, et teose autoriks peeti hoopis Carl Robert Jakobsoni. Eriti protesteeris Suburg aga selle vastu, et teose peaideed – rahvustunde äratamist – nimetati teise rahvuse vastu ässitamiseks, nagu baltisaksa ajalehed seda tegid (Suburg 1879: 1). Debatt “Liina” üle hoopis suurendas teose populaarsust (Nirk 1966: 355).

Fakt, et autor astus ise oma teose kaitseks välja, oli esmakordne eesti kirjanduse ajaloos (Undla 1935a: 77) ja see asetaski Suburgi kui autori ja eriti kui

naise erandlikku positsiooni. Suburg võttis endale rolli avaliku elu tegelasena, asetades ennast tollase eesti ühiskonna kontekstis mehelikku positsiooni. Isegi veel kümme aastat hiljem, kui Suburg hakkas välja andma ajakirja Linda, heideti Suburgile ette tema rolli toimetajana ja avaliku elu tegelasena, kuna seda peeti ebanaiselikuks: “Mõelge ise, preili Lilli Suburg! Kas võib küll üks naisterahvas omas korralises elus kohuseid oma peale võtta, mis teda igatahes avalikult rahva sekka minema sunnivad!” Nii seisis ajakirja Linda vastases avalikus pöördumises ajakirjas Tallinna Sõber 12. detsembril 1887 (TS 1887: 1).

Ent “Liinat” kritiseeriti ebaõiglaselt veel aastaid hiljemgi. Ajakirjanik Anton Jürgenstein kritiseeris kirjutises “Naisterahva-kujud Eesti algupäralises kirjanduses” (1903) Liina kaju kui saksikut, Liina olevat liiga emotsionaalne ja intellektuaalne ega tundvat tegeliku elu probleeme (Jürgenstein 1903: 96, 98). Tema arvates pälvis töö oma enneolematult julgete mõtetega liiga palju avalikkuse tähelepanu, olemata seda väärt: “Ta keerutas omal ajal palju tolmu ülesse, sest otse kuulmata lugu ja julgus oli see, tollel ajal niisuguste mõtetega ülesse astuda” (*Ibid.*: 96). Ent Liina kujus ei olewat midagi “positiiv-eestilikku”, Liina on näide, “kudas eesti naisterahvas m i t t e ei pea olema” (*Ibid.*: 98).

Liina iseseisvalt mõtleb ja tegutseb tegelaskuju lihtsalt ei mahtunud Jürgensteini konservatiivsete sooliste arusaamade raamidesse, mille järgi eesti ilukirjanduse naistegelased peavad olema “eeskujulikud Eesti naisterahvad” (Jürgenstein 1903: 98). Naistegelane pidi olema õrn, eestipärane (“eesti laadi”), st näitama rahvuslikku iseloomu, olema ilus, puhas, karske, töökas, allaheitlik ja ohvrimeelne (*Ibid.*: 149). Sellist naiseideaali nägi Jürgenstein Elisabeth Aspe loomingus, kus naised on “karedate kätega, väheste sõnadega, aga soojade südametega inimesed, kes valmis on, kõiki raskusi oma armsate hääks kandma” (*Ibid.*: 149).

Kuigi Jürgensteini kriitika oli ebaõiglane, mõjutas see “Liina” retseptiooni ja laiemalt Suburgi loomingu tõlgendust hiljemgi. Jürgensteini kriitikat ja Suburgi retseptiooni eesti kirjandusloos olen põhjalikumalt käsitlenud 2008. aastal ilmunud artiklis “Lilli Suburgi kuvand eesti kirjandusloos” (Annuk 2008).

Aino Undla-Põldmäe seisukohad on tänasest vaatenurgast vaadatuna suures osas paikapidavad. Teatud osa Aino Undla-Põldmäe Suburgi-käsitlusest jäi nõukogude perioodil küll trükis ilmunuta ega saanud seetõttu mõjutada Suburgi retseptiooni. Ka Aino Undla-Põldmäe koostatud ja järelsõnadega varustatud Suburgi “Kogutud kirjatööde” väljaandes, mis ilmus alles 2002. aastal, on avaldatud ainult osa uurimistööst, mida autor ei jõudnudki enam lõpule viia. Rahvusluse ja soolisuse seost Suburgi loomingus pole siiski varem uuritud.

Kokkuvõte

“Liina” on ideejutustus, mis konstrueerib rahvuslikku identiteeti. Teos toob esile rahvusliku identiteedi kui soolise, esitades eestlaseks olemise probleeme ja konflikte naise vaatenurgast. Teose kaudu andis Suburg naistele hääle, väljendamaks osalemist rahvusliku identiteedi loomises, sest valitsevad rahvusluse diskursused olid meestekesksed. Peategelase Liina kaudu viitab Suburg ka naiste olukorrale tollases ühiskonnas, nõudes naistele haridusvõimalusi ning võrdväarsust meestega.

“Liina” autobiograafiline taust – tuginemine Suburgi päevikule – kinnitab teose originaalsust, mis oli oluline ajal, mil valdav enamik eesti autorite proosa-teoseid olid tõlkelaenulised.

Teose populaarsusele omas ajas aitasid kaasa ka selles väljendatud ideed, mis olid ajastu kontekstis uudsed ja julged. Eesti rahvusliku liikumise kontekstis võeti need ideed hästi vastu, samas kui baltisaksa ringkondades nähti teoses ohtu väljakujunenud sotsiaalsele korrale ja baltisakslaste eelisseisundile ühiskonnas.

Teose roll rahvuslikus liikumises oli oluline, sest see võimendas rahvusluse ideid, osaledes rahvusliku identiteedi loomises ja määratledes naised rahvuslike subjektidena. Selles mõttes aitas “Liinas” väljendatud emotsionaalne rahvuslus luua kollektiivset rahvuslikku identiteeti.

Tänuõnad

Artikli valmimist on toetanud Eesti-uuringute Tippkeskus (TK 145) Euroopa Regionaalarengu Fondi kaudu ja Eesti Kirjandusmuuseumi uurimisgrant EKM 8-2/20/1 “Suhetepõhisus elulookirjutuses ja kirjanduskultuuris: arhiivi perspektiiv”.

Kommentaar

¹ Aino Undla-Põldmäe (1910–1992) oli kirjandusajaloolane, kelle uurimistöo keskendus eesti vanema perioodi kirjandusele, eriti Lydia Koidula ja Lilli Suburgi loomingu ja tegevuse uurimisele.

Käsikirjalised allikad

Undla, Aino 1935a. *Esimesed eesti naiskirjanikud, nende kujunemine, anded ja ideaalid*. EKM EKLA, Rudolf ja Aino Põldmäe fond, reg 1992/70.

Kirjandus

Annuk, Eve 2008. Lilli Suburgi kuvand eesti kirjandusloos. *Ariadne Lõng. Nais- ja meesuuringute ajakiri* 1/2, lk 77–93.

Annuk, Eve 2012. Sooküsimus eesti ajakirjanduses 19. sajandi lõpul ja Lilli Suburgi “uus naine”. *Ariadne Lõng. Nais- ja meesuuringute ajakiri* 1/2, lk 65–81 (https://ariadnelong.ee/wp-content/uploads/2021/05/Eve-Annuk_Sookusimusi.pdf – 1. oktoober 2021).

Annuk, Eve 2016. Haigused ja igatsused. Lilli Suburgi kääneline tee. *Keel ja Kirjandus* 7, lk 539–552.

Blom, Ida 2000. Gender and Nation in International Comparison. Blom, Ida & Hagemann, Karen & Hall, Catherine (toim). *Gendered Nations. Nationalisms and Gender Order in the Long Nineteenth Century*. Oxford, New York: Berg, lk 3–26.

Fuchs, Rachel G. & Thompson, Victoria E. 2005. *Women in Nineteenth Century Europe*. Hampshire, New York: Palgrave, Macmillan.

Gross, Toomas 2002. Anthropology of collective memory: Estonian national awakening revisited. *Trames* 4 (6), lk 342–354.

Hasselblatt, Cornelius 2016. *Eesti kirjanduse ajalugu*. Tallinn & Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.

Jakobson, Carl Robert 1881. Meie tütarlaste koolitamisest. *Sakala*, 10. jaanuar.

Jürgenstein, Anton 1903. Naesterahva-kujud Eesti algupäralises kirjanduses. *Linda*, nr 3 lk 41–42; nr 6 lk 96–98; nr 7 lk 116–117; nr 9 lk 149–150; nr 12 lk 202–203; nr 17 lk 299–300; nr 21 lk 366–367.

Karjahärm, Toomas 2009. Eesti rahvusliku liikumise mudelid uusimas historiograafias. *Acta Historica Tallinensia* 14, lk 146–171 (doi: 10.3176/hist.2009.1.06).

Kivimaa, Katrin 2009. *Rahvuslik ja modernne naiselikkus eesti kunstis 1850–2000*. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.

Kivimäe, Sirje 1992. Estnische Frauenbildung in der zweiten Hälfte des 19. Jahrhunderts. *Nordost-Archiv*, NF. Band I, H. 2, lk 281–308.

Kivimäe, Sirje 1995. Esimesed naisseltsid Eestis ja nende tegelased. *Seltsid ja ühiskonna muutumine. Talupojajäähiskonnast rahvusriigini*. Jansen, Ea & Arukaevu, Jaanus (toim). Tallinn & Tartu: Eesti Ajalooarhiiv & TA Ajaloo Instituut, lk 118–135.

Laar, Mart 2006. *Äratajad. Rahvuslik ärkamisaeg Eestis 19. sajandil ja selle kandjad*. Tallinn: Grenader.

Lukas, Liina 2004. *New women* baltisaksa kirjanduses. *Ariadne Lõng. Nais- ja meesuuringute ajakiri* 1/2, lk 150–171.

- Merilai, Arne & Talviste, Katre 2019. A Small Literature in the Service of Nation-Building: the Estonian Case. *Interlitteraria* 24/1, lk 247–260 (doi: 10.12697/IL.2019.24.1.18).
- Nirk, Endel (toim) 1966. *Eesti kirjanduse ajalugu viies köites 2. XIX sajandi teine pool*. Tallinn: Eesti Raamat.
- PPm 1878 = Omalt maalt. Uued raamatud. *Perno Postimees ehk Näddalileht* 17, 28. aprill, lk 135.
- R. 1893. Kirjallisuutta. *Keski-Suomi* 142, 5. detsember, lk 2.
- Sirk, Väino 2011. Rahvakoolisüsteemi institutsionaalsed probleemid ärkamisaja eesti mõtteloos (1860.–1880. aastad). *Acta Historica Tallinensia* 16, lk 86–108 (doi: 10.3176/hist.2011.1.04).
- SLI 1878 = Uued raamatud. *Sakala Lisaleht* 8, 15. aprill, lk 4.
- Suburg, Lilli 1879. Kaebdus Revalsche Zeitung'i üle. *Sakala Lisaleht* 10, 10. märts.
- Suburg, Lilli 1887. Kodu ja kool. *Linda* 1, 15. oktoober, lk 32–38.
- Suburg, Lilli 1892. *Liina*. Suom. Lilli Lilius. Helsinki: Otava.
- Suburg, Lilli 2002a. Liina. Ühe eesti tütarlapse elulugu, tema enese jutustatud. Suburg, Lilli. *Kogutud kirjatööd*. Toim Aino Undla-Põldmäe. Tallinn: Eesti Raamat, lk 9–106.
- Suburg, Lilli 2002b. Linda, rahva tütar. Suburg, Lilli. *Kogutud kirjatööd*. Toim Aino Undla-Põldmäe. Tallinn: Eesti Raamat, lk 147–256.
- Tamul, Sirje 1999. Saateks. Tamul, Sirje (toim). *Vita Academica, Vita Feminea*. Artiklite kogumik. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, lk 9–20.
- Tamul, Sirje & Lätt, Andra 2006. Lilli (Caroline) Suburg. Haan, Fransisca de & Daskalova, Krassimira & Loutfi, Anna (toim). *A Biographical Dictionary of Women's Movements and Feminisms: Central, Eastern, and South Eastern Europe, 19th and 20th Centuries*. Budapest: Central European University Press, lk 544–547.
- T. S. 1878. Zur Würdigung der neueren ehstnischen Literatur und ihrer Kritik. *Revalsche Zeitung* 252, 30. oktoober.
- TS 1887 = Uued raamatud. *Tallinna Sõber* 49, 12. detsember, lk 1–2.
- Undla, Aino 1935b. Uusi andmeid Lilli Suburgist. *Eesti Kirjandus* 8, lk 346–354.
- Undla, Aino 1947. Naiste emantsipatsiooni pioneer. Lilli Suburg C. R. Jakobsoni võitluskaaslasena. *Järvalane*, 8. märts.
- Undla-Põldmäe, Aino 1981a. Lilli Suburgi “Liina” Jakobsoni “Sakala” ja “Revalsche Zeitung” poleemikas. Undla-Põldmäe, Aino. *Koidulauliku valgel*. Uurimusi ja artikleid. Tallinn: Eesti Raamat, lk 273–276.
- Undla-Põldmäe, Aino 1981b. Lilli Suburg ja tema ajakiri *Linda*. Undla-Põldmäe, Aino. *Koidulauliku valgel*. Uurimusi ja artikleid. Tallinn: Eesti Raamat, lk 277–304.
- Undla-Põldmäe, Aino 1981c. Koidula jutukirjanduse arenguteest ja suhetest saksa rahvaraamatuga. Undla-Põldmäe, Aino. *Koidulauliku valgel*. Uurimusi ja artikleid. Tallinn: Eesti Raamat, lk 49–88.
- Undla-Põldmäe, Aino 2002. Järelsõna. Suburg, Lilli. *Kogutud kirjatööd*. Toim Aino Undla-Põldmäe. Tallinn: Eesti Raamat, lk 461–480.

Väljataga, Ainiki 1996. Eesti naised, moraal ja rahvuslus. Pildikesi sajandi algusest. *Vikerkaar* 11–12, lk 95–101 (<https://www.vikerkaar.ee/archives/24430> – 8. oktoober 2021).

Whelan, Heide 1995. The Debate on Women’s Education in the Baltic Provinces, 1850–1905. Pistohlkors, Gert von & Plakans, Andrejs & Kaegbein, Paul (toim). *Bevölkerungsverschiebungen und Sozialer Wandel in den Baltischen Provinzen Russlands 1850–1914*. Lüneburg: Institut Nordostdeutsches Kulturwerk, lk 163–180.

Wendland, Anna Veronika 2011. The Russian Empire and its Western Borderlands: National Historiographies and Their ‘Others’ in Russia, the Baltics and the Ukraine. Berger, Stefan & Lorenz, Chris (toim). *The Contested Nation. Ethnicity, Class, Religion and Gender in National Histories*. Basingstoke; New York: Palgrave, Macmillan, lk 405–441.

Yuval-Davies, Nira 2003. *Gender and Nation*. London: Sage.

Summary

Gendered nationalism in Lilli Suburg’s short story “Liina” (1877)

Eve Annuk

Senior Research Fellow

Estonian Cultural History Archives, Estonian Literary Museum

eve.annuk@kirmus.ee

Keywords: Estonian literature, feminism, Lilli Suburg (1841–1923), nationalism, 19th century

The article deals with the representation of nationalism in Lilli Suburg’s (1841–1923) short story “Liina” (1877). Lilli Suburg was a writer, journalist, pedagogue, and the first Estonian feminist. “Liina” is her most famous literary work, which also belongs among the most important works of early Estonian literature. “Liina” was published in two editions (1877, 1884) and was also translated into Finnish (1892). It is important in the context of Estonian national movement because it is a short story based on the central idea which emphasizes the importance of being Estonian. It became popular among readers and made the author famous.

“Liina” is based on Suburg’s German-language diary, and it is an autobiographical short story about an Estonian peasant girl who struggles to remain Estonian. The national ideas represented in “Liina” emphasize the importance of remaining Estonian in an environment where social mobility rather implied Germanization. On the other hand, the national theme in “Liina” represents a gendered viewpoint. Suburg understood the woman as a national subject equal to the man and therefore the carrier of national ideas is a woman – the protagonist called Liina. The article deals with the representation of nationalism and gender in the short story and also with the context of the creation and reception of the work.

Eve Annuk (PhD) on Eesti Kirjandusmuuseumi Eesti Kultuuriloolise Arhiivi ja Eesti-uuringute Tippkeskuse vanemteadur. Tema uurimissuunad on eesti kirjanduse ajalugu, soouuringud Eestis ja nõukogude perioodi Eesti kultuurilugu. Ta on uurinud Eesti esimese feministi, kirjaniku, ajakirjaniku ja pedagoogi Lilli Suburgi (1841–1923) ning luuletaja Ilmi Kolla (1933–1954) elu ja tegevust. Tema viimaste artiklite hulka kuuluvad “Feminism in the Post-Soviet place: the geopolitics of Estonian feminism” väljaandes *Gender, Place and Culture: A Journal of Feminist Geography* (2019), koos dr. Marika Seigeliga (Michigani Tehnoloogiaülikool) “Pregnancy, Motherhood and/as/or Dissent: The Soviet Micro-rhetorics of Gender” väljaandes *Rhetoric Review* (2020).

Eve Annuk (PhD) is Senior Research Fellow at the Estonian Cultural History Archives of the Estonian Literary Museum, and member of the Centre of Excellence in Estonian Studies. Her research concerns Estonian literary history, Estonian gender history, and cultural history of the Soviet period in Estonia. She has studied the life and work of Lilli Suburg (1841–1923), a writer, journalist, pedagogue, and the first Estonian feminist, as well as the work of the female poet Ilmi Kolla (1933–1954). Her most recent publications include “Feminism in the Post-Soviet Place: The Geopolitics of Estonian Feminism” in *Gender, Place and Culture: A Journal of Feminist Geography* (2019), and together with Dr Marika Seigel (Michigan Technological University) “Pregnancy, Motherhood and/as/or Dissent: The Soviet Micro-rhetorics of Gender” in *Rhetoric Review* (2020).

eve.annuk@kirmus.ee